

KS. BERNARD STAROSTA

KSZTAŁTOWANIE SIĘ PIERWSZEJ GMINY MUZUŁMAŃSKIEJ W MEKCE

Mahomet, twórca islamu zasługuje na uwagę nie tylko ze względu na swą działalność religijną. Jako zdolny organizator, polityk i przywódca potrafił zjednoczyć koczownicze plemiona arabskie i utworzyć zwarty pod względem religijnym i politycznym organizm państwowy, tak bardzo różniący się od ówczesnych monarchii feudalnych. Ta nowa siła polityczna oparta na teokratycznym ustroju była w owych czasach zjawiskiem niezwykłym.¹ Arabowie, którzy dotąd nie odgrywali żadnej roli w świecie cywilizowanym potrafili w ciągu VII i VIII wieku utworzyć olbrzymie imperium obejmujące kraje od gór Atlas aż do rzeki Indus. Jak bardzo silną i zdobywczą wiarą był islam, świadczy fakt, że te kraje opanowane w pierwszych latach ekspansji pozostały w zasadzie aż do naszych czasów w posiadaniu państw muzułmańskich. Chociaż dziś dzielą wyznawców islamu² różnice polityczne, to jednak tworzą oni nadal wspólnotę religijną, prawną i obyczajową.

Publiczną działalność Mahometa można podzielić na dwa okresy: lata pobytu w Mekce (610—622) i działalność na terenie Medyny (622—632). Jakkolwiek Mahomet w Mekce był w pierwszym rzędzie prorokiem i nauczycielem nowej religii, to jednak już w tym okresie została zapoczątkowana jego działalność organizacyjna wokół utworzenia pierwszej gminy muzułmańskiej.

Kształtowanie się pierwszej gminy muzułmańskiej łączy się ściśle z życiem, nauką i działalnością Mahometa.

Rok urodzenia Mahometa³ nie jest pewny. Większość biografów przyjmuje rok 570⁴. Mahomet syn Abd Allaha i Aminy pochodził z rodu Haszim, a tym samym wchodził w skład potężnego plemienia Korejszytów. Wcześniej stracił rodziców, ojciec umarł tuż po jego urodzeniu, a matka gdy miał sześć lat⁵. Opiekę nad nim wpierv roztoczył jego dziadek Abd al-Mutalib⁶. Po jego śmierci zaś Mahometem zajął się jego stryj Abu Talib, który był równocześnie głową całego rodu⁷. O jego latach młodzieńczych wiemy bardzo mało. Wiadomo tylko, że miał być pasterzem⁸, a jako dwunastoletni chłopiec miał towarzyszyć karawanom handlowym, które prowadził Abu Talib do Syrii⁹. W życiu Mahometa zaszła poważna zmiana, gdy wszedł on w służbę bogatej wdowy Chadidży, którą później poślubił¹⁰. Ślub z nią miał duże znaczenie. Sytuacja osobista Mahometa wyraźnie się poprawiła. Mahomet

miął odtąd zapewniony byt materialny. W interesach swej żony odbywał podróże handlowe w obce kraje, które pozwoliły mu zetknąć się z wyznawcami sekt chrześcijańskich¹¹.

Kiedy miał czterdzieści lat, doznał pierwszych wizji i objawień¹². Po początkowym okresie niepewności doszedł do przekonania, że pochodzą one od Boga¹³ i kładą na niego obowiązek przekonania swych współplemieńców o prawdziwości swojej nauki. Uczeni na ogół przyjmują, że Mahomet działał w dobrej wierze i był przekonany, że jest narzędziem w ręku Boga¹⁴ a cel, który „miał zawsze przed oczyma, był celem religijnym, bez względu na to, jakie doczesne motywy świadome czy nieświadome kierowały jego postępowaniem”¹⁵. Wierzył, że jest ostatnim i największym prorokiem, jakiego Bóg zesłał ludzkości¹⁶. Głosząc swoją naukę stopniowo określał rolę swej osoby. Na początku swej działalności¹⁷ uważał się za tego, który ostrzega — nadir — przed gniewem i sądem Boga¹⁸. Potem nazwał się prorokiem nabi, a w końcu wysłannikiem Boga — rasul¹⁹. Należy tu zaznaczyć, że rasul stanowi coś wyższego niż nabi, gdyż każdy rasul musi być prorokiem, ale nie każdy prorok jest wysłannikiem Boga. Wysłannik Boga oznacza się posiadaniem „absolutnej prawdy w spełnianiu swej misji Bożej”²⁰.

H. A. R. Gibb wyraża pogląd, że motywy społeczne odegrały dużą rolę w jego pierwszych wystąpieniach. Mianowicie bogactwo Mekki miało obok dobrych i swoje złe strony, bo rodziło różnice klasowe. Mahomet to dostrzegał, dlatego występował przeciw niesprawiedliwości społecznej i demaskował oszustwo i lichwę²¹. Jednak, dowodzi dalej H. A. R. Gibb, Mahomet nie wzywał do rewolucji społecznej, jego wystąpienia nabrały znaczenia religijnego²². Chociaż pierwsze wystąpienia Mahometa miały niewątpliwie pewne zabarwienie społeczne, to jednak zdaniem T. Andrae²³, J. Reychmana²⁴, L. Winowskiego²⁵ nie można tych momentów przeceniać. Mahomet był przede wszystkim głosi-cielem wiary w jednego Boga²⁶.

Od pierwszej chwili wystąpienia podstawową tezą jego nauki był rygorystyczny monoteizm. „Ci, którzy wierzą w trójcę Boga, są bluźniercy: jeden tylko jest Bóg. Jeśli nie zmienią wiary swej, kara bolesna będzie nagrodą ich bezbożności”²⁷. Pan Bóg według nauki Mahometa jest stwórcą nieba i ziemi oraz przyszłym sędzią wszystkich ludzi, który w dzień sądu ostatecznego przyzna nagrodę dobrym, a złych przeznaczy na wieczne potępienie. Człowiek odpowiada za swoje czyny przed Bogiem. Każdy człowiek ma obowiązek poddać się planom i woli Boga²⁸. To zupełne oddanie się Bogu zostało przez Mahometa określone słowem — islam²⁹. Ta nauka, głoszona Mekkańczykom, nie wiele różniła się od wierzeń żydowskich i chrześcijańskich³⁰. Zresztą on sam nie od razu stał się świadomym twórcą nowej wiary³¹. Dopiero opór i niechęć mieszkańców Mekki, jak i dyskusje z Żydami w Medynie doprowadziły do ostatecznego wyłożenia zasad islamu³².

Nauka Mahometa od pierwszej chwili spotkała się z negatywnym przyjęciem ze strony bogatych kupców Mekki³³. Mekka za czasów Mahometa była ruchliwym, bogatym miastem handlowym, ważnym ośrodkiem na szlaku wiodącym z Syrii do Arabii południowej³⁴. Mekkę zamieszkiwało plemię Korejszytów, które dzieliło się na 10 klanów³⁵. Zda-

niem R. Hartmanna, Mekka tworzyła pewnego rodzaju republikę kupiecką, rządzoną przez bogatych przedstawicieli klanów³⁶. O znaczeniu Mekki decydowało również i to, że była ona miejscem kultu religijnego Arabów. W mieście znajdowała się starożytna świątynia Kaba, gdzie przechowywano świętość ogólnonarodową, tzw. Czarny Kamień³⁷. Należy tu wspomnieć, że Arabowie w okresie wystąpienia Mahometa wyznawali politeizm³⁸. Wiara ich wyrażała się głównie w kulcie bóstw plemiennych i sił przyrody³⁹. Na terenie Arabii zaznaczały się w tym czasie również wpływy religii chrześcijańskiej i żydowskiej⁴⁰. W miesiącach świętych, w czasie których nie wolno było prowadzić wojen, Arabowie odbywali pielgrzymki do Mekki⁴¹. Mieszkańcy Mekki potrafili wykorzystać swoje wyjątkowe położenie i ciągnęli dość znaczne zyski z istniejącego w ich mieście ośrodka kultu⁴². Obawiali się oni, że monoteizm głoszony przez Mahometa mógłby doprowadzić do likwidacji aktualnych form kultu, a tym samym pozbawić ich znacznych źródeł dochodów⁴³. W tych okolicznościach Mahomet nie mógł liczyć na to, by jego nauka tak różna od tradycyjnych wierzeń, jak i godząca w interesy handlowe mogła być przyjęta przez jego współobywateli.

Pierwsze lata działalności Mahometa w Mekce nie dały zbyt wielkich rezultatów. Nauki, które głosił, były przyjmowane przez niewielką grupę ludzi⁴⁴, do których należeli oprócz krewnych i przyjaciół ludzie niezamożni i niewolnicy⁴⁵. Pierwszą, która uwierzyła w jego misję, była jego żona Chadidża⁴⁶. W gronie jego pierwszych uczniów znaleźli się i ludzie zamożniejsi, którzy po śmierci Mahometa odegrali poważną rolę w dziejach islamu⁴⁷. Są to: kuzyn Mahometa i jego przyszły zięć — Ali; bogaty kupiec i przyszły teść Mahometa oraz pierwszy z grona czterech prawowiernych kalifów — Abu Bekr; Omar, który w przyszłości został drugim kalifem i zasłynął jako dobry polityk i organizator państwa muzulmańskiego oraz Otman, przedstawiciel klanu Umajja, trzeci następcą Mahometa⁴⁸.

W ciągu swojej dziesięcioletniej działalności w Mekce Mahomet stał na czele małej grupy swych wyznawców, która zrywała z organizacją rodowo-plemienną. Należy pamiętać w jakich warunkach historycznych Mahomet tworzył wspólnotę swych wyznawców. Arabia zamieszkiwana przez koczownicze plemiona nie posiadała w chwili powstania islamu tradycji państwa. Wprawdzie w Arabii południowej były próby utworzenia pewnych organizacji państwowych⁴⁹, ale w VI wieku władcy Abisynii zajęli Arabię południową i zlikwidowali te małe państewka⁵⁰. Również na pograniczu Bizancjum i Persji istniały dwa państewka arabskie: państewko Ghassanidów i Lachmidów⁵¹, ale nie powstały one drogą naturalnego procesu dziejowego, były to twory sztuczne, zależne od sąsiednich monarchii⁵². Rejony środkowej Arabii, które w VII wieku miały stać się terenem wystąpienia Mahometa, były „prawie próżnią historyczną”⁵³. Arabowie żyli w ustroju rodowo-plemiennym lub w nietrwałych związkach międzyplemiennych. Podstawową jednostką organizacyjną było plemię, które dzieliło się na klany i rody. Czynnikiem łączącym wszystkich Arabów stanowiła tradycja wspólnego pochodzenia. Arabowie wierzyli, że ich praojcem był Abraham. Na czele plemienia stał naczelnik zwany szejkiem⁵⁴. Plemiona arabskie cecho-

wała wielka solidarność. Gdy jakimś członkowi plemienia, klanu czy rodu stała się krzywda, do głosu dochodziło prawo pustyni — krwa-wa zemsta. W warunkach ówczesnego życia Arabów jednostka mogła się utrzymać przy życiu jedynie dzięki opiece swego rodu. Stąd najcięższą karą było wyłączenie z danego rodu⁵⁵. Zasadniczo nie było istotnych różnic co do form organizacyjnych między mieszkańcami handlowej Mekki, a koczowniczo żyjącymi plemionami⁵⁶. Tak więc organizacja Korejszytów była organizacją plemienną.

Mahomet nie znajdując oparcia w tradycji arabskiej zorganizował wspólnotę — umma⁵⁷ na zupełnie nowych zasadach. Dla grupy jego wyznawców czynnikiem łączącym nie był już związek krwi, ale wspólna wiara w jednego Boga. Więzy krwi, na których opierała się organizacja plemienna Arabów, zostały zastąpione religią określającą nie tylko powinności członka wspólnoty ale regulującą całość życia zbiorowego⁵⁸. Należy wyraźnie zaznaczyć, że Mahomet już w Mekce miał zamiar stworzyć wspólnotę religijno-polityczną. Nie był tu tylko prokiem występującym z czysto religijnym programem, pozbawionym akcentów politycznych i społecznych, ale organizował pierwszą gminę swych wyznawców, która w pełni rozwinęła się dopiero w Medynie i stała się podstawą przyszłego potężnego państwa islamu⁵⁹. Mahomet organizując swoją gminę muzułmańską zdawał sobie sprawę z tego, jakie konsekwencje polityczne mogą wyniknąć z tego przedsięwzięcia⁶⁰.

Wiara w jednego Boga oraz pewne praktyki religijne, które Mahomet zalecał swym wyznawcom, miały być zewnętrznym wyrazem jedności wszystkich członków tej pierwszej gminy muzułmańskiej⁶¹. Wyznawcy jego mieli obowiązek pomagać biednym i potrzebującym oraz opiekować się sierotami⁶². Zobowiązani byli do regularnej modlitwy i zachowania postu⁶³.

Jak układała się dalej sytuacja Mahometa, który w oczach swych wyznawców był największym i ostatecznym autorytetem, i w którym widzieli wysłannika Boga?

Głoszona przez niego nauka nie mogła podobać się bogatym kupcom z Mekki, gdyż podważała ich handlowe interesy. Stąd Mahomet natrafił na opór i niechęć Mekkańczyków⁶⁴. Musieli bowiem zorientować się, że pojawienie się nowego przywódcy może poważnie zagrozić ich pozycjom społeczno-gospodarczym. Mahomet miał wprawdzie zapewnioną opiekę ze strony swego wuja i przywódcy klanu Haszim — Abu Taliba⁶⁵, ale sytuacja jego w mieście stale się pogarszała. Mahomet i jego wyznawcy spotykali się z szyderstwami i drwinami ze strony Mekkańczyków. W końcu zastosowano wobec nich bojkot towarzyski i ekonomiczny⁶⁶. W szczególnie trudnym położeniu znalazła się wtedy uboższa część jego wyznawców, która o wiele bardziej niż możni odczuwała skutki bojkotu gospodarczego⁶⁷. Doszło nawet do tego, że około 615 r. część jego wyznawców musiała opuścić swoje rodzinne miasto i szukać schronienia w chrześcijańskiej Abisynii⁶⁸. To wydarzenie w życiu pierwszej gminy muzułmańskiej zawiera zdaniem uczonych wiele niejasności⁶⁹.

Na pogorszenie się sytuacji w Mekce wpłynęła również śmierć jego żony Chadidży oraz Abu Taliba⁷⁰. Zaostrzający się konflikt z Korejszytami i słabe szanse na pozyskanie ich dla nowej wiary spowodowało, że

Mahomet zaczął myśleć o zmianie środowiska⁷¹. Decyzja Mahometa zerwania stosunków ze swym rodem i miastem oraz prowadzenia dalszej działalności na bardziej odpowiednim terenie miała doniosłe znaczenie dla dalszych losów tej co dopiero kształtującej się gminy mużulmańskiej. Mahomet stanął przed trudnym wyborem. Zdawał sobie sprawę, że przeniesienie się wraz ze swymi wyznawcami na teren innego miasta i zerwanie więzów rodowo-plemiennych może pociągnąć za sobą poważne konsekwencje. W ówczesnych bowiem warunkach jednostka mogła się utrzymać przy życiu jedynie dzięki opiece swego rodu, klanu czy plemienia⁷². Stąd decyzja zmiany środowiska dojrzała dość długo w umyśle Mahometa⁷³. Już w r. 620 nawiązał kontakty z miastem Taif, położonym na szlaku handlowym wiodącym z Jemenu do Syrii. Mieszkańcy tego miasta należeli do plemienia Taqif i utrzymywali dobre stosunki z Mekką. Wszelkie starania o pozyskanie ich dla nowej wiary nie dały rezultatów i Mahomet musiał zrezygnować z projektu przeniesienia swej działalności na teren tego miasta⁷⁴.

Po tym niepowodzeniu Mahomet zaczął się rozglądać za innym środowiskiem, które byłoby mu przychylnie. W czasie dorocznych pielgrzymek i targów w Mekce spotkał się z mieszkańcami Jatribu⁷⁵. Rozmowy z nimi przekonały go, że właśnie Jatrib byłby odpowiednim terenem dla jego dalszej działalności. Sytuacja w Jatribie układała się inaczej niż w jego rodzinnym mieście. Jatrib zamieszkiwały wówczas rywalizujące ze sobą plemiona arabskie i żydowskie. Plemiona te zabiegały o pierwszeństwo i władzę w mieście⁷⁶. Mahomet będąc już przywódcą niewielkiej grupy swych wyznawców okazał się przewidującym politykiem, gdyż dostrzegł w tej sytuacji szanse powodzenia swej misji na tym właśnie terenie.

Kontakty i rozmowy z pielgrzymami Jatribu miały miejsce w latach 620 — 622. Te tajemnicą okryte spotkania odbywały się w wąwozie Aqaba, położonym przy drodze między Arafą a Miną⁷⁷. W wyniku kilku takich spotkań doszło do zawarcia pewnej umowy między Mahometem, a wysłannikami mieszkańców Jatribu. W danej chwili mieszkańcy Jatribu widzieli korzyść z przeniesienia się na ich teren człowieka, który cieszył się już pewnym autorytetem i stał na czele zwartej grupy swych wyznawców. W nim widzieli odpowiedniego mediatora mającego przywrócić pokój między rywalizującymi ze sobą plemionami⁷⁸. Na mocy tego układu mieszkańcy Jatribu przyrzekli Mahometowi rośluszeństwo oraz zapewnili jemu i jego wyznawcom pełne bezpieczeństwo⁷⁹. Mahomet wraz ze swą grupą został przyjęty do wspólnoty mieskiej Jatribu⁸⁰.

Układ w Aqaba umożliwił Mahometowi realizację jego planów przeniesienia i kontynuowania swej działalności religijno-politycznej na nowym terenie. Mahomet nie mógł już dłużej przebywać w Mekce, skoro zawarł układ z wysłannikami należącymi do obcych plemion, co równało się formalnemu zerwaniu więzów ze swym ojczystym miastem i z dawną wspólnotą plemienia, klanu i rodu⁸¹.

Decyzję przeniesienia się z Mekki do Jatribu zrealizował w jesieni 622 r.⁸². Najpierw opuścili Mekkę jego wyznawcy, a na końcu dopiero on sam z Abu Bekrem i Alim⁸³. Przebieg podróży Mahometa późniejsza tradycja mużulmańska przedstawiła jako pełną niebezpieczeństw

i cudowności wyprawę⁸⁴. Można przypuścić, że Korejszyci wiedzieli o emigracji Mahometa i jego grupy wyznawców i nie zamierzali w tym przeszkadzać, gdyż w ten sposób pozbywali się kłopotliwego i niebezpiecznego człowieka.

To przeniesienie się Mahometa i jego wyznawców do Jatribu nosi nazwę — hidzra. Należy tu podkreślić, że hidzra nie jest synonimem ucieczki Mahometa z Mekki do Jatribu. Stąd niewłaściwe jest tłumaczenie słowa hidzra jako ucieczka⁸⁵. Termin hidzra oznacza „przeniesienie się, emigrację”⁸⁶, „wyjście”⁸⁷, „zerwanie z dawnym środowiskiem”⁸⁸.

Przeniesienie się do Jatribu, które teraz otrzymało nazwę Medinat an Nabi — miasto proroka lub krócej al — Medina⁸⁹, było wyraźnie aktem politycznym. Mahomet znalazł się w Medynie w nowej sytuacji. Stał na czele wspólnoty, której trzonem była z jednej strony grupa jego dawnych wyznawców — muhadżirun (ludzie hidzry), z drugiej strony nowi konwertyci pochodzący już z Medyny — ansar (pomocnicy)⁹⁰. Hidzra otwierała nowy okres w życiu Mahometa i jego gminy. Stał się teraz przede wszystkim organizatorem, prawodawcą i wodzem, ale nie zaprzestał swej działalności na polu religijnym⁹¹.

Z tego, że hidzra miała olbrzymie znaczenie dla wspólnoty muzułmańskiej i stała się punktem zwrotnym w historii islamu, zdawali sobie sprawę już pierwsi wyznawcy Mahometa. Uznali oni rok 622 za pierwszy rok ery muzułmańskiej. Kalif Omar w 637 r. zaczął uważać hidzrę za początek nowych czasów i ustalił jej dzień na 16 lipca 622 r. W tym dniu bowiem według kalendarza arabskiego przypadał początek nowego roku⁹².

W czasie swojej działalności w Mekce Mahomet nie był tylko głosicielem nowej religii, ale równocześnie grupując wokół siebie swych wyznawców stawał się przywódcą pierwszej gminy muzułmańskiej. Mahomet wysunął i później w Medynie zrealizował koncepcję jedności narodu, której symbolem stał się jeden Bóg — Allah. Uważał się za jedyne i prawowitego namiestnika Boga na ziemi, który z jego polecenia miał rządzić wspólnotą zorganizowaną na zupełnie nowych zasadach. Dla grupy jego wyznawców czynnikiem łączącym nie był już związek krwi, ale wspólna wiara w jednego Boga⁹³.

PRZYPISY

¹ Por. B. Lewis i P. M. Holt, *Historians of the Middle East*, London 1962, 485.
² Liczba muzułmanów w świecie dzisiejszym wynosi około 400 mil. Por. *Shorter Encyclopaedia of Islam*, wyd. H. A. R. Gibb i J. H. Kramers Leiden 1963, 176; M. Husain, *Islam w życiu dzisiejszych muzułmanów*, Znak 75 (1960) 1146.

³ Arabskie b. — zmienie: Muhammad ibn Abd Allah.

⁴ A. Müller, *Der Islam im Morgen und Abendland*, Berlin 1885, I, 28; T. Andrae, *Mohammed sein Leben und Glaube*, Göttingen 1932, 25; W. M. Watt, *Muhammad Prophet and Statesman*, London 1961, 7.

⁵ H. Grimme, *Mohammed*, Münster i W. 1892, I, 8; F. Buhl, *Muhammad*. W: *Handwörterbuch des Islam*, Leiden 1941, 519; T. Andrae, dz. cyt., 30.

⁶ Tamże

⁷ W. M. Watt, dz. cyt. 7. Abu Talib miał syna Alego, który został czwartym kalifem. Stał się on przyczyną podziału islamu na dwa istniejące po dziś dzień odłamy: szyici i sunnici. Por. C. Brockelmann, *Geschichte der islamischen Völker und Staaten*, München und Berlin 1939, 60; M. S. Fayyaz, *The story of islam*, Karachi-London 1960, 41.

⁸ R. Hartmann, *Die Religion des Islam*, Berlin 1944, 7.

⁹ Tradycja muzulmańska wspomina, że w czasie takich podróży do Syrii Mahomet spotkał w Basra pewnego mnicha imieniem Bahira, który zapoznał go z religią chrześcijańską. T. Andrae, dz. cyt. 30.

¹⁰ Ślub Mahometa z 40-letnią Chadidżą odbył się około 595 r. Z tego związku pochodziła Fatima, przyszła żona Alego. W. M. Watt, dz. cyt. 12.

¹¹ K. Ahrens, *Muhammed als Religionsstifter*, Leipzig 1935, 25.

¹² Na temat pierwszych objawień piszą: T. Andrae, dz. cyt. 34—39; K. Ahrens, dz. cyt. 40 nn.; I. Goldziher, *Die Religion des Islam*. W: *Die Kultur der Gegenwart*, Berlin 1923, 1, 104—107; J. Reychman, *Mahomet i świat muzulmański*, Warszawa² 1960, 54—60.

¹³ *Koran* LIII, 1—18; XCVI, 1/5. Koran przetłumaczył na język polski Jan Murza Tarak Buczański (Warszawa 1858). Cyfry rzymskie oznaczają numer sury, cyfry arabskie kolejność wiersza.

¹⁴ L. Winowski, *Koran, jego powstanie i znaczenie jako źródła prawa islamu*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 10 (1964) z. 4, 199.

¹⁵ H. A. R. Gibb, *Mahometanizm* (tłum. z ang.), Warszawa 1965, 27.

¹⁶ „Mahomet nie jest żadnego z was ojcem, on jest posłańcem Boga i ostatnim z proroków. Mądrość Boska jest nieograniczona” — *Koran* XXXIII, 40.

¹⁷ Pierwsze publiczne wystąpienie wobec Mekkańczyków przypada na rok 613. W. M. Watt, dz. cyt. 22.

¹⁸ T. Andrae, dz. cyt. 44.

¹⁹ *Koran* VII, 158; XXVIII, 46.

²⁰ J. Reychman, dz. cyt. 146. Por. *Shorter Encyclopaedia of Islam*, 469; L. Winowski, *Państwo islamu w czasach Mahometa i kalifów prawowiernych*, Opole 1966, 32.

²¹ W *Koranie* są sury, które dość ostro atakują skąpstwo bogaczy. „Biada potwarcom złorzeczącym i tym, którzy gromadzą bogactwa i zbierają na przyszłość. Oni myślą, że bogactwa uczynią ich nieśmiertelnymi. Tacy niezawodnie strąceni zostaną do piekieł Al-hatama” — CIV, 1—4. Podobnie II, 277.

²² H. A. R. Gibb, dz. cyt. 23 n.

²³ T. Andrae, dz. cyt. 59.

²⁴ (Mahomet) „...nie atakował bezpośrednio panującego systemu opartego na panowaniu możnych nie uderzał w bogatych ... Był przede wszystkim moralizatorem, nie atakował systemu czy ustroju, lecz złe skłonności ludzkie” — J. Reychman, dz. cyt. 60.

²⁵ L. Winowski, art. cyt. 201.

²⁶ Por. *Koran* CXII; XLI, 5.

²⁷ *Koran* V, 77.

²⁸ K. Ahrens, dz. cyt. 112; T. Andrae, dz. cyt. 44—60; R. Hartmann, dz. cyt. 15.

²⁹ *Koran* III, 17; V, 5; XLIX, 17. Słowo islam pochodzi od czasownika aslama i oznacza poddać się, oddać się. Por. D. Kunstlinger, *Islam, Muslim, aslama im Kuran*, Rocznik Orientalistyczny 9 (1935) 128.

³⁰ Znajomość nauki żydowskiej i chrześcijańskiej u Mahometa była dość powierzchowna. Por. K. Ahrens, dz. cyt. 189; L. Winowski, art. cyt. 200.

³¹ T. Andrae, dz. cyt. 22.

³² H. A. R. Gibb, dz. cyt. 24.

³³ Jedni zaliczali go do wróżbitów arabskich, inni uważali go za oszusta i kłamcę, jeszcze inni za człowieka pełnego pychy i żadnego władzy. Por. T. Andrae, dz. cyt. 99; F. Buhl, art. cyt. 523; H. Grimme, dz. cyt. 32.

³⁴ C. Brockelmann, dz. cyt. 11.

³⁵ Th. Bertram, *The Arabs*, London 1937, 40; A. Müller, dz. cyt. 31—34.

³⁶ R. Hartmann, dz. cyt. 6.

³⁷ J. Wellhausen, *Reste arabischen Heidentums*, Berlin³ 1961, 73.

³⁸ Tamże, 215 nn.

³⁹ Tamże, 208 n.

⁴⁰ J. W. Hirschberg, *Jüdische und Christliche Lehren im vor und frühislamischen Arabien*, Prace Komisji Orientalistycznej 32 (1939) 14.

⁴¹ J. Wellhausen, *Reste...*, 73.

⁴² F. Taeschner, *Geschichte der Arabischen Welt*, Heidelberg-Berlin-Magdeburg 1944, 33; C. Brockelmann, dz. cyt. 11.

⁴³ T. Andrae, dz. cyt. 96 nn.

⁴⁴ A. Müller, dz. cyt. 60 podaje liczbę około 43 wyznawców.

- ⁴⁵ H. Grimme, dz. cyt. 24.
⁴⁶ W. M. Watt, dz. cyt. 34.
⁴⁷ T. Andrae, dz. cyt. 104.
⁴⁸ M. S. Fayyaz, dz. cyt. 24 nn.
⁴⁹ F. Taeschner, dz. cyt. 21 nn.
⁵⁰ C. Brockelmann, dz. cyt. 3.
⁵¹ Tamże 7.
⁵² Tamże 6.
⁵³ J. Reychman, *Mahomet — prorok islamu*, Argumenty 3 (1966) 1.
⁵⁴ Ph. Hitti, *The Arabs*, London 1948, 14; W. M. Watt, dz. cyt. 44.
⁵⁵ Por. T. Kowalski, *Na szlakach islamu*, Kraków 1935, 15; Ph. Hitti, dz. cyt. 14; Th. Bertram, dz. cyt. 39.
⁵⁶ *Shorter Encyclopaedia of Islam*, 369.
⁵⁷ Słowo „umma” oznacza wspólnotę. Por. *Handwörterbuch des Islam*, Leiden 1941, 762. Umma jest nazwą określającą wspólnotę religijno-polityczną, która stała się podstawą dla całej struktury państwowej świata muzułmańskiego. Por. J. Wellhausen, *Das arabische Reich und sein Sturz*, Berlin 1902, 7.
⁵⁸ Tamże 1 n.
⁵⁹ T. Andrae, dz. cyt. 100; J. Reychman, dz. cyt. 73; L. Winowski, dz. cyt. 17, 19.
⁶⁰ T. Andrae, dz. cyt. 100.
⁶¹ H. Grimme, dz. cyt. 25; J. Wellhausen, *Das arabische Reich...*, 2.
⁶² *Koran* XVII, 36; VI, 153.
⁶³ *Koran* LXX, 23; Por. H. Grimme, dz. cyt. 25.
⁶⁴ T. Andrae, dz. cyt. 99.
⁶⁵ Abu Talib nie przyjął nauki Mahometa i nie nawrócił się. Por. I. Goldziher, art. cyt. 104; A. Müller, dz. cyt. 74.
⁶⁶ T. Andrae, dz. cyt. 103.
⁶⁷ Tamże.
⁶⁸ H. Grimme, dz. cyt. 34.
⁶⁹ Por. F. Buhl, art. cyt. 575; W. M. Watt, dz. cyt. 65—70.
⁷⁰ Tamże 79.
⁷¹ J. Wellhausen, *Das arabische Reich...*, 2.
⁷² L. Winowski, art. cyt. 201.
⁷³ Tamże 201—202.
⁷⁴ T. Andrae, dz. cyt. 108; W. M. Watt, dz. cyt. 80.
⁷⁵ T. Andrae, dz. cyt. 108 n.
⁷⁶ W. M. Watt, dz. cyt. 84 n.; F. Taeschner, dz. cyt. 43 n.; Por. także *Shorter Encyclopaedia of Islam*, 291—298.
⁷⁷ T. Andrae, dz. cyt. 108.
⁷⁸ Tamże 109.
⁷⁹ Por. A. Müller, dz. cyt. 87 nn.
⁸⁰ H. Grimme, dz. cyt. 42.
⁸¹ R. Hartmann, dz. cyt. 100; A. Müller, dz. cyt. 85.
⁸² Co do dokładnej daty hidżry nie ma wśród uczonych zgodności. I tak W. M. Watt, dz. cyt. 91 uważa, że miała miejsce 24 IX; *Shorter Encyclopaedia of Islam*, 139 podaje 20 IX; Przyjmuje się ogólnie, że według kalendarza arabskiego był to 12 dzień miesiąca Rabi al — Awal. Por. T. Andrae, dz. cyt. 108.
⁸³ W. M. Watt, dz. cyt. 90.
⁸⁴ Tamże.
⁸⁵ Ze starszych autorów A. Müller, dz. cyt. 92 słowo hidżra tłumaczy jako ucieczkę.
⁸⁶ L. Winowski, art. cyt. 202.
⁸⁷ H. A. R. Gibb, dz. cyt. 6.
⁸⁸ R. Hartmann, dz. cyt. 15.
⁸⁹ I. Goldziher, *Vorlesungen über den Islam*, Heidelberg 1910, 7.
⁹⁰ Por. *Shorter Encyclopaedia of Islam*, 43 n., 389 n.
⁹¹ Por. J. Reychman, dz. cyt. 73; L. Winowski, dz. cyt. 17.
⁹² *Shorter Encyclopaedia of Islam*, 139.
⁹³ J. Wellhausen, *Das arabische Reich...*, 7 n.

FORMING OF THE FIRST MOSLEM COMMUNITY IN MECCA

Muhammad appears in the history not only as the creator of a new Islam religion. He appears also as an organizer and leader of the moslem community — *umma*. In his public activity he has been able to unite the nomadic Arabian tribes and to form a close state with regard to religion and politic, based on theocratic organization. In order to form the first moslem community Muhammad started his activity in Mecca in the years 610—622. Although he just became famous in the territory of Medina as a good politician, legislator, organizer and leader, we may admit, basing on the opinions of contemporary experts of this problem, that already in Mecca, proclaiming himself as a prophet and God's messenger, he has had the intention to form a community consisting of believers in one God.

In the first years of his activity in Mecca he did not attain good results. His rigoristic monotheism has been accepted negatively by the rearch citizens of Mecca who, in the actual relations, have been gaining profits from the cult of pagan Gods, existing in their city. Among his followers, besides few important citizens of the city, there were poor people and slaves. Muhammad organized his first community basing on quite new principles. Till Muhammad's appearance the Arabians did not create higher forms of state. They have had a tribe organization. The uniting factor for the Arabians has been the tradition of common descent. Forming his community Muhammad has broken with the old tribe organization. The uniting factor for his followers has not been the bond of blood but common worship of one God. The bond of blood, on which the Arabian tribe organization has been based Muhammad has substituted by a religion determining not only the duties of the community member but also regulating the total collective life. In autumn 622 it has come to formal breaking of the bonds with his native city and with the former tribe and race community. At that time Muhammad, with the group of his believers, has moved to Medina. The moving to Medina has been called — *hidjra*. *Hidjra* has been very important in the further history of the moslem community and initiated a new moslem era, existing in the Islam countries to the present time.